

גדר הביטחון – פתרון או מכשלה

שלמה ברום

המכשול מהו?

התפיסה של הקמת מכשול כדי למנוע חדירות או להתריע עליהן אומץ בידי ישראל בגבול לבנון, בבקעת הירדן ומאז תחילת תהליך אוסלו גם מסביב לרצועת עזה. הניסיון המצטבר מצביע שמכשול כזה הוא אמצעי יעיל ביותר. נכון שכל מכשול אפשר לעבור, אבל עצם קיום המכשול מפחית את ניסיונות המעבר, מעכב את המנסים לעוברו ונותן התרעה על הניסיון לעוברו. אם המערכת כולה, הכוללת כוחות בהיערכות ובכוננות מתאימים, בנויה כהלכה, העיכוב וההתרעה מאפשרים ליירט את מי שמצליחים לעבור את המכשול.

נכון גם שבניית מכשול אפקטיבי מסביב לאזורי יהודה ושומרון היא אתגר קשה יותר בגלל אורכו של המכשול, קרבת יישובים ישראלים ליישובים פלסטיניים משני צדי המכשול והצורך לאפשר דרכו תנועה יומיומית של עשרות אלפי מתנחלים החיים באזורי יהודה ושומרון, אך קשורים לצורכי עבודה וקבלת שירותים למקומות שמצדו האחר של המכשול. מעברים אלה עלולים לשמש להחדרת מפגעים לישראל. ואולם הניסיון המצטבר של צה"ל בניהול מעברים והשיפורים בטכנולוגיה של זיהוי אנשים מאפשרים ליישם פתרונות יעילים גם לבעיית המעברים במכשול, וגם שאר הבעיות

ניתנות לפתרון באמצעות הקצאת משאבי כסף וכוח אדם מתאימים.

הפלסטינים ותומכיהם משתמשים במונח "חומה" לתאר את המכשול משום שמונח זה משרת טוב יותר את התעמולה בעולם נגד המכשול. בשיח הישראלי מקובל המונח "גדר", שהוא מדויק יותר משום שברוב האזורים זהו המרכיב הבולט יותר של המכשול. בפועל, המכשול מורכב מכמה מרכיבים: גדרות תיל, תעלה (בצד המזרחי), דרך פטרול למעבר כוחות הביטחון (משני צדי המכשול), גדר התראה בגובה של שלושה מ', דרך טשטוש בצד המערבי ואמצעי תצפית והתראה מסוגים שונים. בכמה אזורים, שבהם קרובים יישובים ישראלים למכשול, מוקמת חומה למניעת ירי ישיר מצדו האחר של המכשול לצד הישראלי. לאחר שתושלם הקמת המכשול הוא צפוי להיות יעיל ביותר במניעת חדירת מפגעים ומובן שגם במניעת חדירת עובדים פלסטינים בלתי חוקיים ומניעת גנבות רכב ופשיעה אחרת שמקורה בשטחי הפלסטיניים.

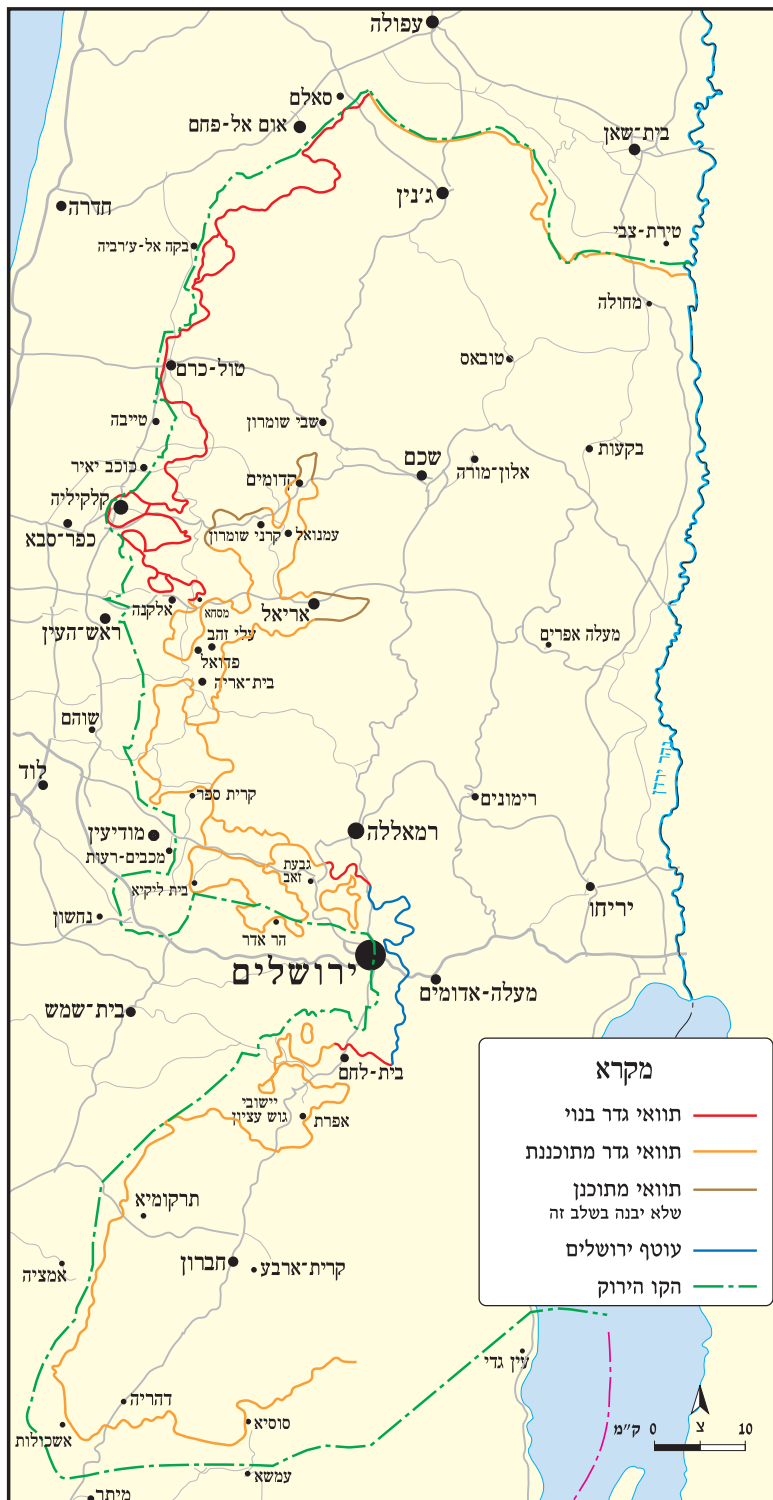
הקונסנזוס סביב הגדר

יש הסכמה רחבה בציבור הישראלי, משמאל ומימין, בדבר נחיצות הגדר, וההחלטה להקימה נכפתה על הממשלה בלחץ של דעת הקהל. ראש הממשלה, אריאל שרון, התנגד

ככל שהולכת ונמשכת בניית המכשול בין מדינת ישראל לאזורי יהודה ושומרון – מכשול שרובו גדר וקטעים קצרים ממנו חומה – נעשית הגדר נושא שנוי במחלוקת בישראל וביחסיה של ישראל עם העולם החיצוני. מטרת המאמר לבחון מדוע התפתחה מחלוקת זאת והאם הייתה הכרחית?

ממשלת ישראל החליטה על הקמת המכשול ב-14 באפר' 2002 בהחלטה של ועדת השרים לביטחון להטיל על משרד הביטחון לממש את תכנית "מרחב התפר" שהוכנה בידי המועצה לביטחון לאומי. ההחלטה הייתה תוצאה של לחץ ציבורי להגן באמצעות גדר על אוכלוסיית ישראל שבתחומי הקו הירוק מפני פיגועי התאבדות. הלחץ הציבורי הלך וגבר ככל שהתברר לציבור בישראל שלמרות ההישגים הלא מבוטלים של מערכת הביטחון בסיכול פיגועי התאבדות, אין היא מצליחה למונעם לחלוטין או לצמצמם לרמה נסבלת.

תוואי גדר ההפרדה*

להקמת הגדר משום שחשש שהקמתה תפריד בין הישראלים שמצידה האחד של הגדר לבין הישראלים שמצדה האחר ותעביר לפלסטינים ולעולם מסר שהוא מבחינתו לא נכון – שישראל מוכנה לוותר על כל השטחים שמעבר לגדר. ריבוי פיגועי ההתאבדות במרכזים העירוניים במדינת ישראל הגביר את לחץ דעת הקהל מעבר לרמה עימה הוא יכול היה להתמודד ולכן הוא נכנע והסכים להקים את הגדר.

מטרתה המקורית של הגדר הייתה אפוא ביטחונית בלבד. הציבור הישראלי, שהיה מודע ליעילות של גדרות הביטחון מסביב לרצועת עזה, בגבול לבנון ובבקעת הירדן, בסיכול חדירות, רצה גדר דומה שתמנע חדירה של מחבלים מיהודה ושומרון לשטחה של ישראל. קשה למצוא מערערים בישראל ובעולם על זכותה של ישראל להגן על עצמה באמצעות אמצעי לגיטימי כמו גדר, אם כי יימצאו ישראלים ואחרים שיטענו כי הקמת הגדר אינה תואמת את אופי היחסים שרצוי שישראל תכונן עם הפלסטינים במסגרת פתרון הקבע. טיעונים הנוגעים למערכת היחסים העתידית עם הפלסטינים אינם זוכים לאהדה רבה בציבור הישראלי לאחר למעלה משלוש שנים של סיכסוך דמים, ובכל מקרה גדר אפשר לפרק כשהמציאות משתנה כפי שקרה בגבול ישראל-ירדן. ההסבר להפיכת הגדר לנושא שנוי במחלוקת טמון בעיקר בדרך הקמתה ולא ברעיון עצמו. מבחינה זו הגדר היא מקרה מבחן מעניין שבו רעיון פשוט וחיובי בבסיסו עוות בשל השיקולים הפוליטיים והבירוקרטיים שהינחו את מימושו.

שיקולי מערכת הביטחון שעסקה בתכנון תוואי המכשול היו ביטחוניים בעיקרם. עם זאת היה מקובל עליה שלא רצוי לשים את

המכשול על הקו הירוק בדיוק בגלל המסר המדיני שתוואי זה עלול לשדר. במקומות מסוימים התכנון חפץ במידה רבה את הקו הירוק ובאחרים חרג מהקו הירוק אל תוך שטחי אזורי יהודה ושומרון. זאת במיוחד באזורים בהם ניתן להצדיק את החריגה בנימוקים ביטחוניים-מבצעיים, כמו קרבת ישובים ישראלים לקו הירוק, או מבנה השטח, או הצורך לתת עומק למכשול כדי להגביר את יעילותו.

השיקולים הפוליטיים

כאמור, ראש הממשלה אריאל שרון ומנהיגי המתנחלים התנגדו בתחילה בחריפות להקמת הגדר. כשהתברר להם שאין הם יכולים לעמוד בלחץ הציבורי הם שינו את כיווני הפעולה שלהם ובמקום להלחם בהקמת הגדר הם התמקדו בשינוי התוואי כך שהיא תשדר את המסר המדיני הרצוי להם ולא את ההפך. הכוונה הייתה להכיל בתוך הגדר מספר גדול ככל האפשר של התנחלויות כדי להעביר את המסר, שבכל הסדר בכוונת ישראל לספחן לשטחה. דוגמה טובה לכך היא המאבק להכללתה של אריאל בתוך הגדר. אם בסופו של דבר תכלול הגדר גם את אריאל, המשמעות תהיה שהגדר חודרת קילומטרים רבים אל תוך אזורי יהודה ושומרון ומנציחה את המציאות שהאזור שחיים בו הפלסטינים מבותר למובלעות קטנות שאין קשר ביניהן.

בנוסף, ניכרים סימנים שראש הממשלה מתכוון לנצל את הגדר ליישום תפיסתו המדינית בנוגע למדינה הפלסטינית. לפי תפיסה זו המדינה הפלסטינית תשתרע על שטח של כחמישים אחוזים ואולי פחות משטחי אזורי יהודה ושומרון, כשהיא מוקפת מכל עבריה בשטחים שבשליטת

ישראל, או בלשונו של שרון: ברצועת ביטחון מערבית וברצועת ביטחון מזרחית. מסיבה זו נוספה לתכנית, ביוזמת ראש הממשלה, "הגדר המזרחית" שאמורה להפריד בין בקעת הירדן לבין שטחי הפלסטינים. אין כל צורך ביטחוני בגדר הזאת. היישובים הישראלים בבקעה מעטים ואפשר להגן עליהם בקלות בלי גדר ביטחון מזרחית. הגדר המזרחית בולטת במיוחד בעוצמת הפרובוקציה שיש בה גם מבחינת ידידי ישראל בעולם והיא מרעילה כל התייחסות

**אין כל צורך ביטחוני
בגדר המזרחית.
אפשר להגן על היישובים
הישראלים בבקעה,
בלעדיה**

לגדר. מסיבה מדינית דומה, הגדר באזור ירושלים מותירה מצידה המערבי שטחים רבים שאוכלוסייתם פלסטינית, כדי לא להשאיר שמץ של מקום למחשבה שישראל עשויה לוותר בהסכם על שכונות מאוכלסות בפלסטינים. בכך מחטיאה הגדר את מטרתה שכן היא מותירה את ישראל ללא אמצעי יעיל למניעת מעברים של פלסטינים מאזורים אלה למרכזי האוכלוסייה שלה.

כדי להבהיר את ההבדל בין תוואי גדר שיתבסס על שיקולים ביטחוניים לבין תוואי שבו מעורבים שיקולים פוליטיים יש טעם להשוות את תוואי המכשול הנוכחי (חלקו) מאושר בידי הממשלה וחלקו מבוסס על

תפיסת ראש הממשלה את המכשול אך עדיין לא אושר בידי הממשלה) לתוואי של הקו הירוק ולתוואי של "הבנות ז'נבה". התוואי הנוכחי יחייב הקמת מכשול באורך 930 ק"מ, כמעט פי שלוש מאורך הקו הירוק (350 ק"מ), הבנות ז'נבה, שגם בה יש פיתולים, הנובעים מהרצון לכלול חלק מההתנחלויות בריבונות ישראל, מחייבות הקמת מכשול לאורך 445 ק"מ בלבד. במפת ז'נבה אין יישובים פלסטיניים בצד הישראלי של הגבול. לעומת זאת בתכנית הממשלה יכללו 40 יישובים פלסטיניים עם כ-345 אלף תושבים פלסטיניים בצד הישראלי של המכשול (כולל אזור ירושלים).

השינויים הפוליטיים בתוואי הגדר הביאו לתוצאות האלה:

■ התוואי של הגדר הפך להיות הרבה יותר ארוך ומפותל. הדבר מגדיל את עלויות הקמתה ואחזקתה, ויחייב להציב כוחות רבים יותר לאורכה ויהפוך אותה ליעילה פחות

■ הגדר פוגעת ותפגע פגיעה מהותית בשגרת החיים של מאות אלפי פלסטינים. לפיכך, נעשתה הגדר מוקד להתנגדות פלסטינית ומכשיר נוח לתעמולה פלסטינית אנטי-ישראלית.

■ בתודעת דעת הקהל בעולם שוררת הדעה שהגדר אינה גדר ביטחונית אלא גדר פוליטית, ומטרתה לקבוע עובדות שיטענו על עתיד השטחים ולגזול שטחים מהפלסטינים.

השיקולים הביורוקרטיים

לשיקולים הפוליטיים נוספו שיקולים ביורוקרטיים הקשורים לדרך שבה מערכת הביטחון מתכננת מכשול מסוג זה. השיקולים שלה הם ביטחוניים כביכול

ועניינים בלבד, אבל לאחר למעלה משלושים שנה של שלטון צבאי בשטחים התרגלה מערכת הביטחון לכך שבתהליך התכנון הבריורקטי, השיקול של רווחתם של התושבים הפלסטיניים ימצא תמיד במקום האחרון לעומת השיקולים האחרים. להלן שלוש דוגמאות לדרך שבה סדרי העדיפויות האלה יצרו מצב בלתי נסבל:

א. למתכנני המכשול היה ברור שמכשול יעיל צריך שיהיה לו עומק. שהרי כל גדר אפשר לעבור. הגדר ממלאת את ייעודה אם היא מעכבת את מי שמנסה לחצות אותה ונותנת התרעה על ניסיון כזה. אם למכשול יש עומק אזי יש לכוחות המגנים על הגדר מספיק זמן ליירט את המסתנן. במקומות לא מעטים לאורך הגבול בין ישראל לאזורי יהודה ושומרון, יישובים פלסטיניים צמודים ליישובים ישראליים. הפתרון המבצעי שמצאו הוא בניית גדר עומק נוספת ממזרח ליישוב הפלסטיני. התוצאה הייתה שעיר פלסטינית כמו קלקיליה נמצאת בתוך מכלאה מגודרת מכל צדדיה. במקרה הזה הביא השיקול התכנוני להגשמת חזונו של מנהיגי המתנחלים שבמאבקם ברעיון הגדר טענו שאין הם מתנגדים לגדר, אבל זו אינה צריכה לחצוץ בין ישראל לאזורי יהודה ושומרון, אלא להקיף את הערים הפלסטיניות.

ב. לכפרים פלסטיניים יש אדמות מעובדות בקרבת הגבול, ובמקרים אלה הועדף השיקול של עומק מרחב ההגנה על פני רווחת התושבים, ותוואי הגדר נקבע בין הכפריים לבין אדמותיהם תוך התעלמות מוחלטת הן מהפגיעה ברווחת התושבים והן מרגישותם הגבוהה לפגיעה בבעלותם על אדמות.

ג. המכשול מפריד בין אוכלוסייה לבין

המרכזים המספקים לה שירותים חיוניים, למשל הפרדה בין תלמידים לבין בית ספרם.

המחירים המדיניים

המתכננים לא התמודדו עם השאלה עד כמה תוואי הגדר שאומץ יחריף את עוצמת החיכוך והעימות בין ישראל לבין האוכלוסייה הפלסטינית ויביא לכך שבטווח הארוך המחיר עלול להיות גבוה יותר מהרווח הצפוי. נראה שהייתה התעלמות מהצורך להתחשב בשיקולים מדיניים

ישראל זוכה לדימוי של מדינה גזענית הכולאת מאות אלפי פלסטינים במכלאות, גוזלת את אדמתם ועושה את חייהם קשים מנשוא

ובשיקולי הסברה. קשה להניח שאם שיקולים אלה היו נבחנים מראש לא היה התכנון של תוואי הגדר שונה.

חוסר המודעות לבעיות הקשות של התוואי בא לידי ביטוי גם במענה לתגובות הבאות מחוץ לישראל, שבו המרכיב העיקרי הוא היעלבות והיתממות שעיקרה הבעת פליאה על כך שהעולם אינו מבין שאנו בסך הכול מגנים על עצמנו נגד טרור רצחני? עד כה התוצאות השליליות, במישור המדיני וההסברתי, של תכנון הגדר ובנייתה הן:

■ ישראל זוכה לדימוי של מדינה גזענית, הכולאת מאות אלפי פלסטינים במכלאות,

גוזלת את אדמתם ועושה את חייהם קשים עד לבלי נשוא.

■ המשטר הידידותי ביותר לישראל, ממשל הנשיא בוש, רואה בגדר מכשול לכל התקדמות, לוחץ על ישראל להכניס שינויים בתוואי הגדר ומנכה סכום ניכר מהערבויות כסנקציה על ההשקעה בהקמת הגדר על אדמות פלסטיניות.

■ הגדר נותנת בידי הפלסטינים נשק מדיני נוח. אין פלא שהם דורשים להפסיק את בנייתה ומציגים דרישה זו כתנאי להפסקת אש ולהידברות מדינית בין ישראל לממשלת אבו עלא.

עוצמת ההתנגדות המדינית בעולם לבניית הגדר, בתוואי הנוכחי שלה, כה גדולה שספק אם ישראל תוכל להשלים את בנייתה. ראש הממשלה כבר החליט להשאיר פער בגדר באזור של אריאל. התוצאה היא שבמקום לבנות את הגדר גם באזור זה, אבל בתוואי הגיוני שאינו מעורר התנגדות, הוא מעדיף להשאיר פריצה "הקוראת למפגעים". המשמעות היא, שהגדר לא תוכל למלא את ייעודה באופן מלא, שכן מתכנני הפיגועים יזיזו את אזורי החדירה למקומות הלא מגודרים, וכבר עכשיו ניכרת מגמה זו. בניסיונות האחרונים לפיגועי התאבדות יצאו מתאבדים מג'נין והתכוונו לחדור בגזרת עמק בית שאן שבה עדיין אין מכשול.

תיקונים מומלצים

בתפיסתם של רבים בישראל מתקשרת בניית הגדר לתפיסת ההפרדה החד-צדדית והם רואים בהקמתה מרכיב ביישומה של תפיסה זו. אבל כל עוד נשארים יישובים ישראליים מצדה האחר של הגדר, אין זו הפרדה אמיתית והיא יוצרת מצב שבו

ישראל תסבול מחלק ניכר מהמחירים הכלולים בהפרדה חד צדדית מבלי שהיא תוכל ליהנות מיתרונותיה. עדיין לא מאוחר מדי לשקול מחדש את תוואי הגדר משום שרובה עדיין לא נבנה. נבנו רק 136 ק"מ מ-556 ק"מ שאושרו בהחלטות ממשלה. אפשר גם לבחון תיקונים בחלק מהמקומות שבהם כבר נבנתה הגדר. מטרת השינויים ליצור מצב שבו ייעודה של הגדר יהיה ביטחוני בעיקר וגם ייראה כך לצבור הישראלי, לפלסטינים ולמשקיפים מבחוץ. אם כך ייעשה עולים הסיכויים שיהיה אפשר להשלים את הקמתה ושהיא תמלא בהצלחה מְרָבִית את ייעודה הביטחוני. נראה שהשינויים צריכים להתמקד בנושאים האלה:

- ויתור על הגדר המזרחית, שהיא מכשלה מדינית והסברתית.
- צמצום השימוש בגדרות עומק אשר מכניסות ישובים פלסטיניים למכלאות סגורות וחיפוש פתרונות מבצעיים אחרים לבעיה שבעטייה מוצבות גדרות עומק.
- צמצום המקרים שבהם המכשול מפריד בין כפריים לאדמותיהם או בין פלסטינים לשירותים החיוניים שלהם – חינוך, בריאות וכדומה.

ניתן לטעון כי כל תוואי גדר שאינו חופף במדויק את הקו הירוק יתקל בהתנגדות הפלסטינים והקהילה הבינלאומית ולכן אין טעם להכניס בו שינויים. יש ממש בטענה שהקהילה הבינלאומית לא תקבל שום מכשול שיוקם על השטחים הפלסטיניים, אולם עוצמת ההתנגדות וההשלכות של אי-ההסכמה יהיו שונות. לראיה, בשלבים הראשונים של בניית הגדר, כאשר היא הוקמה קרוב יותר לקו הירוק ולא פגעה בחייהם של פלסטינים רבים, הייתה

**עוצמת ההתנגדות
המדינית בעולם לבניית
הגדר – בתוואי הנוכחי
שלה – כה גדולה, עד כי
קיים ספק אם ישראל תוכל
להשלים את בנייתה**

ההתנגדות מינורית מאוד גם בקרב הפלסטינים. בנוסף, יש חשיבות רבה גם

להפחתת החיכוך עם האוכלוסייה הפלסטינית הגורם למרירות מצטברת. אם יוכנסו התיקונים בתוואי הגדר יעלו גם הסיכויים שהיא תמלא תפקיד מדיני חיובי. כבר עכשיו נשזר בהיבטים המדיניים השליליים של הקמת הגדר היבט מדיני חיובי אחד. הקמת הגדר יוצרת לחץ מדיני על ההנהגה הפלסטינית משום שברור לה שכתוצאה מהקמתה עלול להיווצר מצב שבו רוב הישראלים ירגישו חופשיים מאימת העימות האלים עם הפלסטינים ובכך יפחת הלחץ. על ישראל להגמיש את עמדותיה בנוגע להסדר עם הפלסטינים. מבחינתם עלול להיווצר מצב הדומה למצבה של ישראל בגבול סוריה, שבו יש שקט מוחלט, ובגבול לבנון, אשר לאורכו שורר שקט יחסי. בהקשר זה הקמת הגדר מגבירה את המוטיבציה של ההנהגה הפלסטינית להשקיט את העימות ולחדש את התהליך המדיני. ככל שישולקו ההיבטים המדיניים השליליים של הקמת הגדר כן תתחזק ההשפעתה המדינית החיובית שכן ישראל תשדר מסר לפלסטינים שהיא משפרת את מצב הביטחון שלה, ויחד עם זה משאירה פתח להסדר ולא יוצרת בשטח עובדות שימנעו את יישומו בעתיד.